

SZNBK ELŐADÁSAINAK RÖVID ÖSSZEFOGLALÓJA

Szeged, 2025. augusztus 25–27.

KURZE ZUSAMMENFASSUNGEN DER SZNBK-KONFERENZPRÄSENTATIONEN

Szeged, 25.–27. August 2025.

01. AKIYAMA, Manabu János [Tsukuba (J)]
Dante Alighieri és Pál Apokalipszise /
Dante Alighieri and the *Apocalypse of Paul*

Dante Alighieri (1265–1321) writes in the *Second Canto* of his *Divine Comedy* (2:28) that after Aeneas (2:13) the “Chosen Vessel” of the Lord (i.e. Paul the Apostle, Acts 9:15) came to the underworld. However, in the text of the New Testament we cannot find any description of the descent by Paul. Therefore, we can regard this passage of the *Divine Comedy* as evidence of the fact that Dante read the *Apocalypse of Paul* or *Visio Pauli* (cf. 2:32). We can recognize the influence of *Visio Pauli* in some themes treated by Dante, e.g., “mitigatio poenarum”, “Pscopompos” (i.e. Michael and Tartarus), hierarchy of angels, etc. However, in *Visio Pauli* there is no space of the “Purgatory”. We can find especially in the Purgatory of the *Divine Comedy* the decisions of the Second Council of Lyon (1274), in which some dogmatic points were discussed between the Byzantine and the Roman church, e.g. “suffragium”.

02. ALIKIN, Valeriy [St. Petersburg (RU)]
A korai kereszténységben megnyilvánuló egyéni vallásosság,
ahogyan az apokrif János cselekedeteiben tükröződik /
Individual Religiosity in Early Christianity
as Reflected in the *Apocryphal Acts of John*

During the twentieth century the study of the history of early Christianity has been viewed through the lens of communal religion. The studies of the *Apocryphal Acts of John* usually followed this trend. However, in the last several decades it has become a matter of course to look at religion, not only from the perspective of religious communities and corporate religious practices and traditions, but also from the viewpoint of the individual. The focus of this presentation is to fill the gap and look at how religiosity and spirituality were practiced, experienced, and expressed by ordinary people in the context of their everyday life in during the earliest Christian centuries. The author of the *Apocryphal Acts of John*, writing his work in 150–160s of the second century, was familiar with ways followers of Christ practiced their faith outside the communal context and

thus he presented the legendary apostle doing what was current in the author's time.

03. BENKE László [Budapest (H)]

Ezdrás mint második törvényhozó: az apokrif és a rabbinikus hagyományokban szereplő ábrázolások összehasonlítása / Ezra as a Second Lawgiver: A Comparison of Portrayals in the Apocryphal and Rabbinic Traditions

Both apocryphal and rabbinic traditions from the first centuries CE attribute a role to Ezra in shaping the text of the Torah, in addition to his function as the enforcer of covenant renewal acknowledged in *Ezra–Nehemiah*. However, they do so in markedly different ways, which form the paper's first focus. In its longer Latin recension, *2 Esdras* portrays Ezra as a prophet who, through ecstatic speech and the automatic writing of his scribes, 'reboots' the biblical corpus after the original was forgotten and destroyed in the fire that consumed the First Temple. This tradition shows no concern for the rupture in the Torah's transmission or for its non-organic 'reloading.' Not so the Tannaim, who likewise depict Ezra as being on a par with Moses, but seek to demonstrate his Torah's seamless continuity from Sinai, despite the historical memory of textual transformation they had to address, most notably the shift from the Paleo-Hebrew to the square script. The paper's second focus is on how the rabbis achieved this, with increasing elaboration as they moved towards late antiquity – a development traceable through several versions of the same *barayta* preserved in the Tosefta and 'reprocessed' in both Talmuds.

04. BENYIK György [Szeged (H)]

A magyarországi apokrif kutatás vázlata / Überblick über die ungarische Apokryphenforschung

A magyar apokrif kutatást csak vázlatosan tudom áttekinteni. Legkorábban Raffay Sándor publikálta az újszövetségi apokrifok magyar fordítását (1905), ezt követően Pataky Arnold és Székely István közölt néhány apokrif iratot. Az Országos Rabbiképző megalakulása után több rabbi is

ószövetségi helyek targumainak filológiai feldolgozásával szerzett államilag is elismert diplomát.

A magyar apokrifkutatásban nagy előrelépés volt a katolikus Vanyó László szerkesztésében és fordításában megjelent válogatás (1980). Az ószövetségi apokrifok iránti érdeklődés azután Fröhlich Ida qumráni szövegfordítása után (1998–2000) kapott újabb lendületet. Tanítványai is bekapcsolódtak a kutatásba, és sokat köszönhetünk a Magyar Hebraisztikai Társaságnak, valamint a Magyar Patrisztikai Társaságnak is. Adamik Tamás szerkesztésében később újszövetségi apokrifok is megjelentek: *Csodás evangéliumok* (1996), *Apostolok csodás cselekedetei* (1997), *Csodás apokalipszisek* (1998) és az *Apokrif levelek* (1999). 1990-ben jelentek meg *Jézus rejtett szavai* Hubai Péter, Pröhle Károly és Rugási Antal fordításában. Az interneten számos ószövetségi könyv magyar fordítása olvasható James H. Charlesworth (1983) alapján. Aranyi László a Nag Hammadi könyvtár szövegeinek magyarra fordítása körül bábáskodott. A legtöbb ó- és újszövetségi apokrif ismertetése mindmáig a Világirodalmi lexikon egyes köteteiben érhető el.

Rövidebb-hosszabb összefoglalók és idézetek az újszövetségi bevezetőkben láttak napvilágot (Kocsis Imre 2019, Benyik György 2004). Zsengellér Józsefnek *A bibliai apokrifek és a reformáció* című műve (2022) átfogó ismertetés a reformáció apokrifkutatásáról. A magyar címkereső 2000 és 2025 között mintegy ötven olyan tanulmányt tart számon, amely valamelyik apokrif irattal kapcsolatos. A hellenista írások és apokrif könyvek kapcsolatának, valamint az Újszövetség szövegének ilyen irányú szisztematikus bemutatása Klaus Berger és Carsten Colpe érdeme: *Vallástörténeti szöveggyűjtemény az Újszövetségbe* (2018).

Apokrif témájú konferenciát emzetközi előadógárda bevonásával most rendezünk először Magyarországon. Reméljük, hogy ez a konferencia elősegíti az apokrif írások és a bibliai egzegézis kapcsolatát.

Ich kann die ungarische Apokryphenforschung nur in groben Zügen überblicken. Auf Ungarisch veröffentlichte Sándor Raffay 1905 als erster eine ungarische Übersetzung der apokryphen Schriften des Neuen Testaments, danach einige apokryphe Schriften Arnold Pataky und István Székely. Nach der Gründung der Nationalen Rabbinerschule in Budapest erwarben zahlreiche Rabbiner mit philologischen Abhandlungen

über einzelne Targume des Alten Testaments staatlich anerkannte Diplome. Das Interesse an den apokryphen Schriften des Alten Testaments entstand nach der Veröffentlichung der Übersetzung der Qumran-Rollen durch Ida Fröhlich (1998–2000), und durch die Veröffentlichungen ihrer Schüler, die zahlreiche Studien über die apokryphen Schriften des Alten Testaments verfassten. Ungarische katholische Publikation, herausgegeben von László Vanyó Aporifok (1980). Diese Arbeit wurde durch die Ungarische Gesellschaft für Hebraistik und die Ungarische Patristische Gesellschaft weiter gefördert. In der Folge kamen Übersetzungen von Tamás Adamik heraus: *Wunderbare Evangelien* (1996), *Wunderbare Apostelakten* (1997) und *Wunderbare Apokalypsen* (1998), und machten die apokryphen Schriften des Neuen Testaments dem ungarischen Publikum noch bekannter. *Die verborgenen Worte Jesu* erschienen 1990 in der Übersetzung von Péter Hubai, Károly Pröhle und Antal Rugási. Im Internet wurden zahlreiche Bücher des Alten Testaments aus dem Englischen von James H. Charlesworth (1983) ins Ungarische übersetzt. László Aranyi bemühte sich um die Übersetzung der Texte der Bibliothek von Nag Hammadi ins Ungarische. Bis heute sind in den einzelnen Bänden des Lexikons der Weltliteratur die meisten Beiträge über die vielen Apokryphen des Alten und Neuen Testaments zu finden.

Kürzere Zusammenfassungen und kurze Zitate wurden in den Einführungen zum Neuen Testament veröffentlicht: Imre Kocsis (2019), György Benyik (2004). Das Buch von József Zsengellér *Die biblischen Apokryphen und die Reformation* (2022) enthält eine umfassende Darstellung der Apokryphenforschung der Reformation. Die ungarische Titelsuche listet zwischen 2000 und 2025 etwa 50 Studien zu verschiedenen apokryphen Schriften auf. Die systematische Darstellung der Beziehung zwischen den hellenistischen Schriften und den apokryphen Büchern sowie dem Text des Neuen Testaments lieferte in der ungarischen Übersetzung des Bandes Klaus Berger und Carsten Colpe: *Religionsgeschichtliche Textsammlung zum Neuen Testament* (2018) den Schlüssel.

Mit Beteiligung internationaler Referenten veranstalten wir nun zum ersten Mal eine Apokryphenkonferenz in Ungarn. Wir hoffen, dass diese Tagung und dann der Konferenzband dazu beitragen werden, dass die Verbindung zwischen der Analyse der apokryphen Schriften und der Bibelexegese stärker wird.

05. BLOMKVIST, Vemund [Oslo (N)]

***Hénok 3. könyve mint apokalipszis és hekhalot irodalom
/ III Enoch as Apocalypse and Hekhalot literature***

In this paper, I will further explore the definitions of the genres of apocalypse and hekhalot literature by using III Enoch as a case study. The article is based on David Hellholm's studies of the apocalyptic genre and Hugo Odeberg's work on the book. III Enoch can be studied as an exemplary text for both apocalypse and hekhalot literature and can illustrate the relationship between these genres. I first address the text's structure and to what extent it reflects a generic pattern, and further discuss the relationship between the revelation of the spatial and the temporal in III Enoch, as well as which genre conventions seem to apply to the content of the revelation within hekhalot literature compared to the apocalyptic genre as a whole.

06. CZIRE Szabolcs [Kolozsvár (RO)]

***Tamás evangéliuma és a szinoptikus evangéliumok /
Gospel of Thomas and the Synoptic Gospels***

The *Gospel of Thomas* and the Synoptic Gospels share several parables, yet these often display notable differences in form, language, and theological emphasis. This paper examines the Parable of the Mustard Seed (*Gospel of Thomas* 20; *Matt* 13:31–32; *Mark* 4:30–32; *Luke* 13:18–19) through a textual and tradition-historical comparison in the context of the relationship between apocryphal and canonical traditions. Despite its brevity, the parable reveals notable formal and theological differences between the Coptic Thomas version and the Greek Synoptic accounts. The analysis highlights how the Thomas text reflects the diversity of early Christian tradition and may preserve a less redacted, explanation-free narrative. Special attention is given to the parable's eschatological and apophatic interpretations, as well as its influence on later theological reflection and artistic representation. The study aims to show how the parallels and divergences between the *Gospel of Thomas* and the Synoptics enrich the scholarly discourse on the interplay and mutual impact of apocryphal and canonical texts.

07. DÁVID Nóra [Szeged (H)]

A Tizenkét pátriárka testamentuma az őrzők hagyományának fényében / The Testaments of the Twelve Patriarchs in Light of the Watchers Tradition

The most elaborate version of the story of the Watchers is found in the *Book of Enoch*. However, it is quoted and referred to in many apocryphal documents, such as the *Testament of the Twelve Patriarchs*. Different texts highlight different elements of the story of the rebellious angels. The most prominent of these is the temptation to sin, the means of which is beauty and everything that may be necessary to achieve it, even by altering the order of nature. In the Testaments (especially in Reuben's and Naphtali's), the latter is the main theme. In my paper I study these quotations and allusions in light of *1 Enoch* and some other occurrences from Qumran.

08. DE VOS, Benjamin [Gent (B)]

A másik Simon mágus – Simon mágus szerepe és a közvélemény és a politika fogalma a görög Pszeudo-Klementinákban / The Other Simon Magus – The Role of Simon Magus and the Notions of the Public View and Politics in the Greek Pseudo-Clementines

This paper focuses on the unique 4th-century corpus of the *Greek Pseudo-Clementines*, specifically examining the reception of Simon Magus, a character first encountered in the Acts of the Apostles, who subsequently enjoyed a particularly rich reception in early Christianity (and also in later art and literature, such as the Dr Faust legend). This reception has been extensively studied, notably through the works of scholars such as Alberto Ferreiro, Mark Edwards, G. Theissen, and Simon Haar. Notably, research has focused on Simon Magus in the *Pseudo-Clementines*, particularly regarding his portrayal as a 'mask' for Paul, Marcion, and Apelles (see for an overview of earlier scholarship, for instance, Dominique Côté). What has received insufficient attention is that in the 4th-century *Greek Pseudo-Clementines*, the figure of Simon

Magus is strongly depicted as one steeped in Greek paideia, who is, e.g., characterized as a Sophist based on Platonic allusions (cf. De Vos). This lecture aims to explore this uncharted territory by focussing on a particular aspect of it and has three objectives.

In the *Greek Pseudo-Clementines*, Simon Magus emerges primarily as the principal philosophical and religious adversary of Peter. Their extended disputes are clearly situated within a strongly symbolic framework of public and political life, as well as the notion of ‘the public eye,’ which shares significant parallels with the works of non-Christian authors such as Plutarch and Dio Chrysostom concerning politics and public life. This lecture will first expose some of these aspects before delving deeper into the significance of the *Greek Pseudo-Clementines* as an apocryphal narrative that reveals important notions regarding religion, politics, and the public view, particularly in the context of the Second Sophistic. This path has been overlooked regarding apocryphal writings.

Ultimately, this demonstrates that the figure of Simon Magus is a highly symbolic character that is uniquely characterized in the *Pseudo-Clementines* to engage with questions surrounding religion, politics, the public view, and Greek paideia—a notable evolution from his initial appearance in the New Testament, but a development that has been neglected until now.

09. ENGHY Sándor [Sárospatak (H)]

Az apokrif iratok tanítása a halálról és a feltámadásról /

Die Lehre der apokryphen Schriften über Tod und Auferstehung

Die Lehre der apokryphen Schriften des Alten Testamentes über Tod und Auferstehung.

Im Hinblick auf die Frage von Tod und Auferstehung enthalten die Apokryphen ein umfangreiches Material. Eine umfassende Bearbeitung wäre ein eigenes Lebenswerk, doch ist es möglich, einen Querschnitt zu geben – mit dem Schwerpunkt auf einigen alttestamentlichen Apokryphen, insbesondere im Hinblick auf die Auferstehung.

Wo in den Apokryphen von der Verehrung der Toten die Rede ist, erscheint sie als Ausdruck der Frömmigkeit im Sinne des Gebots der

Liebe. Diese Haltung ist nur als Konsequenz der Liebe zum Schöpfer vorstellbar.

Tod und Auferstehung sind ein wichtiges Thema in den apokryphen Schriften des Alten Testaments. Ihre Darstellung ist jedoch nicht einheitlich.

Die apokryphen Texte stehen in Berührung mit den Schriften des Alten wie auch des Neuen Testaments.

Obwohl die apokryphen Schriften des Alten Testaments das Thema der Auferstehung behandeln, drücken die Autoren ihren Glauben daran nicht ausdrücklich aus. Dass sie ihren Glauben an die Auferstehung nicht bekennen, bedeutet jedoch nicht, dass sie sie leugnen.

Wenn die Autoren der apokryphen Schriften des Alten Testaments über die Endzeit sprechen, wissen sie zugleich, dass YHWH der einzige Gott ist, der Herr über Leben und Tod bleibt und den der Tod nicht besiegen kann.

With regard to the question of death and resurrection, the Apocrypha contain a wealth of material. A comprehensive treatment would be a life's work in itself, yet it is possible to provide a cross-section – focusing on some Old Testament Apocrypha, in particular on the theme of resurrection.

Where the Apocrypha speak of the veneration of the dead, it appears as an expression of piety in the sense of the commandment of love. Such an attitude can only be understood as a consequence of love for the Creator.

Death and resurrection are important themes in the apocryphal writings of the Old Testament. Their portrayal, however, is not uniform.

The apocryphal texts are in dialogue with the writings of both the Old and the New Testaments.

Although the apocryphal writings of the Old Testament address the theme of resurrection, the authors do not explicitly express their faith in it. Yet the fact that they do not make such a confession does not mean that they deny the resurrection.

When the authors of the apocryphal writings of the Old Testament speak of the end times, they know at the same time that YHWH is the

one and only God, who remains Lord over life and death, and whom death cannot overcome.

10. FILIPOVIĆ, Nenad [Belgrád (SRB)]

***A Makkabeusok 4. könyve – Tekintély, használat és funkció
a szláv kéziratos hagyományban /***

***4 Maccabees – Authority, Use and Function
within Slavic Manuscript Tradition***

The Fourth Book of Maccabees occupies a complex position within the Slavic manuscript tradition, straddling the boundaries of canon and liturgical authority. While *4 Maccabees* is traditionally considered non-canonical in Orthodox Christianity, this presentation explores its canonical status and reception through its use, authority, and function in the Slavic Orthodox tradition. Despite its designation as “anaginoskomena”, the extensive liturgical and devotional use of *4 Maccabees* suggests a nuanced canonical status. Its function as a protreptic text – exhorting the faithful to emulate the piety of the Maccabean martyrs – reinforces its authority in the Orthodox tradition. Through a detailed examination of Slavic liturgical manuscripts, this paper argues that *4 Maccabees* achieved a form of canonical recognition within the lived religious experience of the Slavic Orthodox Church.

Key words: 4 Maccabees, canon, reception, use, authority, function.

11. FRÖHLICH Ida [Budapest (H)]

Nem-kánoni bibliai könyvek Qumránban:

Henok, a Jubileumok és Tóbiás (Tóbit) /

Non-canonical biblical books in Qumran:

Enoch, Jubilees, and Tobit

A bibliai könyvek héber kánonjának listáján nem szerepel számos olyan jelentős mű, amelyek a perzsa-hellenisztikus időszak gazdag zsidó irodalmának részét képezték. Sok ilyen művet a keresztény hagyomány őrzött meg fordításokban, és kategorizálták őket a későbbi keresztény felekezetek deuterokanonikus, apokrif és pszeudepigráfikus művekként, amikor saját bibliai kánonjaikat meghatározták. A különféle kánonokba

tartozó művek azonban egyazon háttérben születtek, mégpedig abban, amelyben a Pentateuchus, a prófétai és más ószövetségi könyvek ma ismert szövegeit is kialakították.

A qumráni könyvtár a héber Biblia valamennyi könyvét tartalmazta, Eszter könyvének kivételével. Emellett megtalálták itt számos nem-kánoni mű szövegét is, eredeti (héber vagy arámi) nyelveken. Legkorábbi közülük egy arámi *Henok-gyűjtemény*, amelyet a keresztény hagyomány a héberül írt *Jubileumok* könyvével együtt az apokrif (katolikus) illetve pszeudepigráfikus (protestáns) művek közé sorol, míg *Tóbit* (*Tóbiás*) héberül és arámiul is ismert könyvét deuterokánoni (katolikus) illetve apokrif (protestáns) műként tartja számon. Mindhárom mű a qumráni telep létrejötte (Kr.e. 2. század közepe) előtt keletkezett, és mindhárom látható tekintéllyel bírt a közösség könyvtárában. A három mű erős szálakkal kapcsolódik egymáshoz és a Pentateuchus könyveihez, Henokot pedig a kánoni bibliai hagyomány (Genesis, Krónikák) is ismeri. *Henok* és *Jubileumok* erősen hatottak a qumráni közösség irodalmára és saját megkülönböztető eszméik megfogalmazására. Az előadás a három mű egymás közötti kapcsolatait kívánja vizsgálni, és hatásukat a qumráni irodalomra, kitekintéssel a későbbi keresztény hagyományra, amely számunkra megőrizte őket.

The Hebrew canon of the biblical books omitted from its list several major works that were part of the rich Jewish literature of the Persian-Hellenistic period. Many of these works have been preserved in translations by the Christian tradition, and have been categorized by later Christian denominations as deuterocanonical, apocryphal, and pseudepigraphal works. However, these works were formulated in the same context as the final form of the Pentateuch, the prophetic, and other Old Testament books.

The Qumran library contained all the books of the Hebrew Bible, except for the Book of Esther. In addition, numerous non-canonical works have emerged here in their original languages, Hebrew or Aramaic. The earliest among them is an *Aramaic Enochic collection*, which, along with the Hebrew-written *Book of Jubilees*, is classified by Christianity as apocryphal (Catholic) or pseudepigraphal (Protestant) works, while the same tradition considers the *Book of Tobit* (known in Hebrew

as well as in Aramaic) as deuterocanonical (Catholic) or apocryphal (Protestant). All three works were created before the establishment of the *Qumran settlement* (mid-2nd century BC), and all three held visible authority in the library of the community. The three works are interconnected and also strongly connected to the books of the Pentateuch, moreover, Enoch is also recognized in the canonical biblical tradition (Genesis, Chronicles). *Enoch* and *Jubilees* greatly influenced the works written within the Qumran community and the emergence of numerous distinctive ideas. The paper aims to examine their interrelation and impact on Qumran ideas, with a perspective on the Christian tradition that has preserved these works for us.

12. GERÉBY György [Bécs (A)]

Jakab proto-evangéliuma, új értelmezés / The Protevangelium of James, a new reading

The *Protevangelium* has been generally classified as a childhood apocryphon. Over the last decade, however, this traditional classification came under criticism. First, it is not a 'gospel', not about 'childhood', and it is not 'apocryphal' only in a very wide sense since it became the foundational text for major church feasts, doctrinal issues and iconographic representations, both East and West. The text of the *Protevangelium* is clearly unitary (against the earlier theories of composition) and very early, originating probably from the mid-second century, and it should be considered a proto-orthodox document of the Great Church. However, the *Protevangelium* presents many puzzles for the reader. What is its genre? How does it relate to the gospel texts? How are the various narrative parts related to each other? How to understand the unusually favourable presentation of the Jerusalem Temple and the priests by the author? What is the meaning of the Vision of Joseph at the Nativity? I will propose solutions to these questions and suggest that the intellectual context (the 'Sitz im Leben') of the *Protevangelium* is the second-century challenge of Gnostic theology and especially the Marcionite and Valentinian crises.

13. HELLHOLM, David [Oslo (N)]

A Gyöngyhimnusz összevetése a Fil 2,6–11 himnuszával / *Hymn of the Pearl in comparison with the Hymn in Phil 2,6–11*

When commenting upon the relationship between the two Hymns it should be clear that it is not primarily a matter of a genealogical investigation but much rather of an analogical attempt although – as far as the *Hymn of the Pearl* is concerned – with an antecedent historic-literal poem transformed to obtain an anagogical sense, while – as far as the pre-pauline Phil 2 Hymn is concerned – the stations of his way are merely enumerated. In addition to the poetic form the most obvious parallel is to be found in the structural layout of both hymns: the »Way from the heavenly realm to the material world of the humans and back from the earthly domain to the heavenly realm with the divine Father«.

First the sensus literalis of an Iranian poem will be presented and secondly the transformation to a sensus anagogicus in connection with the Syriac version will be undertaken and thirdly a comparison with the pre-pauline Hymn in Phil 2:6–11 will be carried out.

14. HORVÁTH Imre [Pécs (H)]

Apokrif források és művészi tanúvallomások az angyali üdvözlés képi ábrázolásáról / Apocryphal Sources and Artistic Testimonies of Annunciation Imagery

A szövőszék, a kosár és a Mária által tartott bíborszínű fonál megjelenítése – a birodalom keleti és nyugati részeiből származó emlékek tanúsága szerint – az *Angyali üdvözlés*-képek ábrázolásmintáinak nélkülözhetetlen elemeként szemlélhető.

Ez a képteológiai sajátosság nem csupán a növekvő Mária-tisztelettről árulkodik, hanem arról is, hogy az apokrif források milyen nagy szerepet játszottak az Istenanyához kapcsolódó elbeszélőművészet vizuális *textúrájának* kialakításában.

A Santa Maria Maggiore bazilika diadalívének Mária-ábrázolása azt bizonyítja, hogy az 5. század elejére a fonalgombolyag- és a szövőszék-ábrázolás apokrif eleme és a Templomfüggöny elkészítésének jelene

beépült az *Angyali üdvözlés*-ábrázolások ikonográfiájába, és központi, teológiai mélységű elem szerepét töltötte be.

Jelen tanulmány a bizánci ábrázolásminták jellegzetes attribútumai és az apokrif források közti kapcsolatot igyekszik megközelíteni.

From about the 5th century the representation of the basket with loom and the purple thread held by Mary become indispensable elements of the *Annunciation* imagery, a shift reflected in the monuments coming from both Eastern and Western parts of the Empire.

These attributes reveal not only the growing cult of Mary, but also the great role played by the apocryphal sources in the creation of the visual *texture* of narrative compositions connected to the Virgin.

The image from Santa Maria Maggiore is proof that by the early 5th century the apocryphal element of the loom and the spinning of the temple veil had become integrated into the iconography of the *Annunciation* assuming the role of a central and theologically charged element.

The present study aims to observe the evolution of some artistic patterns of the Annunciation in Byzantine art and their connections to apocryphal sources.

Keywords: Annunciation, apocryphal sources, Christian iconography, purple thread, incarnation

15. KOC SIS Imre [Budapest (H)]

Keresztény apokrifok ókori kánonjegyzékekben / Christliche Apokryphen in den antiken Kanonlisten

Jól ismert tény, hogy az Újszövetségnek mint 27 könyvből álló gyűjteménynek a kialakulása egy hosszabb folyamat eredménye. A II–IV. századokban egyes iratok (Zsid, Jak, Júd, 2Pt, 2–3Jn, Jel) kánoniságát illetően vita folyt, amely csak a IV. század második felében zárult le. Emellett egyes, a kánonba később be nem vett iratokkal kapcsolatban is megfogalmazódtak viszonylag kedvező értékelések. Előadásomban először röviden vázolom a kánonképződés folyamatát és annak befolyásoló tényezőit. Majd áttekintem a fontosabb ókori (II–VI. század) újszövetségi kánonjegyzékeket, különös tekintettel a bennük szereplő apokrifokra.

Es ist wohlbekannt, dass die Entstehung des Neuen Testaments als Sammlung von 27 Büchern das Ergebnis eines langen Prozesses ist. Vom zweiten bis vierten Jahrhundert war die Kanonizität bestimmter Schriften (Hebr, Jak, Jud, 2 Petr, 2–3 Joh, Offb) Gegenstand einer Debatte, die erst in der zweiten Hälfte des vierten Jahrhunderts entschieden wurde. Darüber hinaus wurden bestimmte Schriften, die später nicht in den Kanon aufgenommen wurden, relativ positiv bewertet. In meinem Vortrag werde ich zunächst kurz den Prozess der Kanonbildung und die Faktoren, die ihn beeinflusst haben, skizzieren. Anschließend werde ich die wichtigsten neutestamentlichen Kanonlisten der Antike (2. bis 6. Jahrhundert) unter besonderer Berücksichtigung der darin enthaltenen Apokryphen kurz betrachten.

16. KÓKAI-NAGY Viktor [Debrecen (H), Komárno (SK)]

Makkabeusok: jó testvér – rossz testvér? /

Makkabäer: gute Brüder – schlechte Brüder?

In meinem Vortrag konzentriere ich mich im Wesentlichen auf das erste *Buch der Makkabäer* und stelle die Beziehung der drei Brüder und ihre bis zu einem gewissen Grad rivalisierende Beziehung dar. Die Erlangung von Macht ist immer eine heikle Angelegenheit, selbst wenn sie zwischen Brüdern stattfindet. Obwohl der Autor des Buches versucht, die Ereignisse, die Machtübernahme durch Judas, Jonathan und Simon, als Reaktion auf die äußeren Umstände darzustellen, werden bei aufmerksamer Lektüre des Textes gewisse Spannungen in der Beziehung zwischen den Brüdern sichtbar. Insbesondere im Fall von Jonathan und Simon wird deutlich, dass ihre Beziehung nicht ausschließlich von liebevoller Brüderlichkeit geprägt war.

17. KOLTAI Kornélia [Budapest (H)]

Ugyanaz a Biblia vagy egy másik? A targumok /

Is it the same Bible or a different one? The Targums

The targums are Aramaic translations and interpretations of the Hebrew Bible. The Bible translation was necessary due to changes in the language usage and the cultural life of the Jewish community. The scholar

rabbis created both close and loose translations of the Bible, which they uniformly called targums (or what are considered targums by the Jewish tradition). Translation and interpretation code in one – is this the same Bible or a different one? In my presentation, I will examine the targums – in line with the theme of the conference – from the perspective of „the same one” and „a different one”.

18. KORMOS Erik [Pécel (H)]

Egy apokrif Krisztus-kép és annak hatása az újszövetségi teológiára / An Apocryphal Image of Christ and Its Influence on New Testament Theology

Több utalást találunk a Tanak szövegében az „Isten angyala” kifejezés formájában, amelyet a Szentháromságban preegzisztens messiás-képként értelmezhetünk. Ezt különösen olyan helyek alapján (pl. Dn 3) feltételezhetjük, ahol a héber – arám szövegek fordításait a görög és a latin változatok egymástól eltérő módon adják meg. Egyes zsidó apokaliptikus források ezeket Mihály arkangyallal azonosítják, amely megoldást kínál a zsidó antropomorf istenkép megokolására (aitologia). Az Újszövetségben két kritikus helyet találunk, ahol Mihály előfordul, nem kis fejtörést okozva: Júd 1,9 és Jel 12,7. Mindkét textus apokrif iratra utal (intertextuális kapcsolat), amely tényezőt több írásmagyarázó figyelmen kívül hagy. Előadásomban arra szeretnék rámutatni, hogy e két textus apokrifekkel való kapcsolata milyen többletet ad a preegzisztens Krisztus-kérdés megítéléséhez.

*

Several references are found in the Tanakh text in the form of the phrase “angel of God”, which can be interpreted as a pre-Trinitarian image of the messiah. We can assume this especially on the basis of passages (e.g. Dn 3) where the translations of the Hebrew – Aramaic texts give different Greek and Latin versions. Some Jewish apocalyptic sources identify these with the Archangel Michael, which offers a solution to avoid to use an anthropomorphic image of God (aitologia) because of Jews. In the New Testament, we find two critical places where Michael occurs, causing no small amount of puzzlement: Jude 1:9 and Revelation 12:7.

In my presentation, I would like to point out how the connection of these two texts with the apocrypha adds to the understanding of the preexistent Christ question.

19. KORONDI Ágnes [Budapest (H)]

***A Nikodémus evangélium régi magyar adaptációja
és kelet-közép-európai háttere /***

**The Old Hungarian Adaptation of the *Evangelium Nicodemi*
and its East Central European Background**

The Latin adaptation of the apocryphal Gospel of Nicodemus was an immensely popular text throughout Europe especially during the Late Middle Ages when its textual tradition proliferated and it became the source of various vernacular translations. The Old Hungarian manuscript, *Érsekújvári Codex*, copied for the Dominican nuns living on the Island of Hares (today Margaret Island) between 1529 and 1531 contains a partial adaptation of the *Evangelium Nicodemi* reworked as an Easter sermon. The paper will present the Old Hungarian text unknown to international research and place it within the East Central textual tradition of the apocryphon investigated especially by Zbigniew Izydorczyk.

20. KRÁNITZ Mihály [Budapest (H)]

**Pál apostol alakja és későbbi ábrázolása
az *Acta Pauli et Theclae* alapján /**

**The figure of the apostle Paul and his later depiction based
on the *Acta Pauli et Theclae***

A *Pál és Tekla cselekedetei (Acta Pauli et Theclae)* az az apokrif irat, melyre már az első latinul író szerző, Tertullianus (Kr. u. 160–240) is utal. Ez részletesen leírja Pál apostol külsejét, amely hatással volt a későbbi korok művészeti ábrázolásaira. A rövid beszámolóból értesülünk az apostol jellegzetes magatartásról valamint külsejének részletes leírásából személyiségének hatására is következtethetünk. A későbbiekben ennek alapján terjedt el a hagyományos Pál ábrázolás, mely évszázadokon keresztül meghatározta a népek apostolának külső megjelenítését. A cselekedeteknek görög, kopt, szír és örmény változata is van, mely jól

mutatja, hogy az ősegyházban mennyire ismert és elfogadott volt az első – képek és szobor híján – írásos lejegyzés Szent Pál alakjáról.

The *Acts of Paul and Thecla* (*Acta Pauli et Theclae*) is the apocryphal document referred to by the first Latin author, Tertullian (160–240 AD). It describes in detail the appearance of the Apostle Paul, which influenced artistic depictions of later ages. From this brief account we learn about the apostle's characteristic behaviour and from the detailed description of his appearance we can deduce the influence of his personality. It was on the basis of this information that the traditional depiction of Paul, which for centuries determined the appearance of the Apostle of the Nations, became widespread. There are Greek, Coptic, Syriac and Armenian versions of this Acts, which illustrate the extent to which the first written record of the figure of Saint Paul, in the absence of images and statues, was known and accepted in the early Church.

21. KUSTÁR György [Sárospatak (H)]

A Jézus születése körüli botrány – az eljövétel paradoxona / The Scandal of the Birth of Jesus – the Paradox of Incarnation

Ha alaposan olvassuk a Mt 1,18–19-et és a Jn 8,41-et, akkor egy botrányra bukkanunk. Jézus születése körül ugyanis minden bizonnyal pletykák keringtek, egyesek illegitim házasságról, mások egyenesen parázناسág bűnéről beszélhettek. Lehetséges lenne, hogy Jézust mamzérnek tartották, egy megesett jegyes gyermekének, akinek az apja vagy ismeretlen, vagy egyenesen egy pogány volt? Ez a tanulmány ókori szövegeket vesz vizsgálat alá – bibliaiakat, kánonon kívülieket és apokrifokat, hogy lehetőség szerint tisztázza a mamzérség ókori fogalmát, és azt, hogy milyen hatással lehetett Jézus tanítására és mentalitására az a vád, hogy illegitim gyermek. Vizsgálódásom tanulsága szerint Jézus két ponton szenvedhetett hátratételt: egyfelől korlátozott házасodási lehetőségei voltak, mivel nem tartozhatott a „tisztas Izraelhez”, másfelől pedig valószínűleg ki volt tiltva a templom szentélyéből. Az evangéliumokban találunk olyan szövegrészeket, melyek ezt a konklúziót alátámasztják.

Kulcsszavak: szent mag, mamzér, történeti Jézus, születésnarratíva

If we read the Mt 1,18-19 and the hint in Jn 8,41 with open eyes, a scandal surfaces. The origin of Jesus is uncertain, even regarded as a result of fornication. Is it possible that Jesus was regarded as a mamzer, an illegitimate child, whose father is either unknown, or known and identified as a pagan? This essay takes ancient texts under scrutiny – biblical, extra-canonical and apochripal, in order to examine the possible meaning of mamzerim in the time of Jesus, and the consequences it might have had on the teachings and mentality of Jesus. I conclude that Jesus might have experienced two restrictions: he had restricted opportunities for marriage, as he was not counted among the „pure Israelite”, and he was banned from the sanctuary of the Temple. We have some hints in the Gospels that can be read in this direction.

Keywords: holy seed, mamzer, historical Jesus, birth-narrative

22. LÁSZLÓ Virgil [Budapest (H)]

Hénok 1. könyvének újszövetségi recepciója /

The Reception of the *Book of 1 Enoch* in the New Testament

As R. H. Charles remarks: “The influence of Enoch on the New Testament has been greater than that of all the apocryphal and pseudepigraphical books taken together.” Since in the meantime another lecture of this conference also aims to cover the theme of the reception of 1 Enoch within the letter of Jude, in my presentation I would like to focus to a less obvious possible connection of the Watchers tradition strongly attested by the book of 1 Enoch and other non-canonical literature and the New Testament. The scrutinized locus is 1 Pt 3:18–20 and Christ’s preaching to those in prison. My hypothesis is that since this passage is the main biblical proof text for the doctrine of “descendit ad inferna” phrased in the Apostles’ Creed, and considering the fact that the presence of the fallen angel tradition is highly probable in the background of the above-mentioned locus, I contend that the fallen angel motif, mainly attested by the Book of 1 Enoch, intermittently though, serves as a background of origin for this part of the Apostles’ Creed, which is recited by hundreds of millions of people all over the world every Sunday, which is really a huge impact.

23. LOVAS Borbála [Budapest (H)]

Apokrif történetek a 16. századi magyar és erdélyi epikus költészetben / Apocryphal stories in 16th-century epic poetry in Hungary and Transylvania

The subject of apocryphal stories in 16th-century epic poetry in Hungary and Transylvania presents a fascinating exploration of biblical narratives. Unlike more uniform biblical themes, Hungarian epic poetry showcases a diverse array of stories, including those that were excluded from the biblical canon during the Reformation, which reformers deemed unnecessary. This diversity lends a unique quality to the genre, especially when juxtaposed with contemporary perspectives on apocryphal literature, and highlights how these narratives found their way into both religious and secular literary traditions. From 1538 until the century's end, biblical stories maintained a consistent presence within this corpus. However, the main collections that facilitated these biblical tales emerged relatively late, with the first being published in 1556, and there was a noticeable time lag to religious prose and catechetical works. In my exploration of this under-researched corpus, I aim to shed light on how these epic poems relate to the broader context of the Apocrypha and the cultural dynamics of the period.

24. MAMYAN, Mari [Regensburg (D)]

Tamás apostol nyomában Örményországban / The Quest for the Apostle Thomas in Armenia

A survey of Armenian late antique and early medieval sources reveals that the Apostle Thomas did not hold the same unequivocal significance among the Armenians as he did among the Syriac Churches. This is likely due to the fact that in the 5th century, when the Armenians 'brought' St. Thaddaeus to Armenia to make him the Apostle of this region, St. Thomas in Edessa had already conceded his primacy to St. Thaddaeus. Therefore, the Armenian historian Movsēs Xorenac'i aligns with the *Doctrine of Addai* and Eusebius' *Ecclesiastical History* in reducing the Apostle Thomas' role to that of a messenger for St. Thaddaeus. In the

Martyrdom of St. Thaddaeus, which is supposed to be one of the earliest texts in the Armenian script, there is no word about St. Thomas at all. This omission is curious considering that other apocryphal narratives of a later date portray St. Thomas as the [twin] brother of St. Thaddaeus. The local literary tradition does not seem to show a keen interest in Thomasine literature either. Aside from the *Acts of Thomas*, none of the other writings attributed to him were translated into Armenian. Furthermore, none of the Armenian Jesus's *infancy* narratives bear the name of St. Thomas. It is also noteworthy that in some Armenian versions of apocryphal Dormition narratives, St. Thomas is marginalized. In these accounts, the role of the tardy Apostle, traditionally attributed to St. Thomas, is given instead to St. Bartholomew: the Armenians favoured their "own Apostle" to be the one delayed for the Dormition of the Virgin Mary, allowing him to receive her image as a consolation, bring it to Armenia, and enshrine it in the Church of the Holy Theotokos at Hogeac' Vank'.

Nevertheless, re-examination of medieval Armenian literature reveals surprising insights into the distinctive attitudes toward St. Thomas, the "Apostle to the East." Sources occasionally refer to his missionary activities in Armenia. In a discourse mistakenly attributed to Catholicos Komitas (615–628), the author asserts that the blood of Christ saved the Armenian people through the efforts of the Apostles Thaddeus, Bartholomew, Judas, and Thomas. Later, in his *Universal History*, Step'anos Asolik (10th century) refers to St. Thomas as one of the evangelists of Armenia, notably placing his name before that of St. Bartholomew. It is significant that, while Asolik primarily draws from Xorenac'i's *History* for this passage, his mention of St. Thomas's mission in Armenia introduces an intriguing interpolation. Similarly, in one of the mediaeval compilations of the Abgar legends, attributed to John Chrysostom, St. Thomas (rather than St. Bartholomew) is identified as the Apostle of the Armenians. In contrast to the *Martyrdom of Thaddaeus*, St. Thomas plays a significant mediatorial role in the *Martyrdom of Bartholomew*. Concerned for the salvation of the Armenians, he sends St. Bartholomew to continue the evangelization of Armenia after the death of St. Thaddaeus. Additionally, the editor of one of the earliest redactions of the Armenian *Synaxarion* connects St. Thomas to Armenia by noting that,

during his journey to the East, he passed through the “Mesopotamia of Armenians and Assyrians.” It is also remarkable that in the so-called non-canonical *Hymnal* of the Armenian Church, the hymn dedicated to the Apostle Thomas was composed and sung in the Church along with that of Sts. Thaddaeus and Bartholomew. And although St. Thomas is not explicitly mentioned here as the Apostle to Armenia, his primary epithet, “the Illuminator,” is readily recognizable in parabiblical literature.

25. MEISER, Martin [Saarbrücken (D)]

**Hénok, Noé és Ábrahám a Sirák 47,16–21-ben
és más válogatott szövegekben /
Henoah, Noah und Abraham in Sir 44,16-21
und ausgewählten anderen Texten**

Henoah, Noah und Abraham zählen zweifellos zu den wichtigen Figuren biblischer Geschichte, um jüdische Identität zu begründen und zu vermitteln. Der Vortrag wird die Behandlung dieser biblischen Figuren in Sirachs „Lob der Väter“ und in anderen antiken jüdischen Texten thematisieren. Im Vergleich wird das Profil dieser biblischen Figuren in den Rezeptionstexten deutlich werden; dieser Vergleich wird aber auch dazu helfen, die Rezeptionstexte präziser zu verstehen.

26. NÉMETH Balázs [Budapest (H)]

**„Isten nem a zűrzavar istene” – a teremtés mint rend
a kiválasztott újszövetségi, deuterokanonikus
és kánonon kívüli szövegekben /
“God is not a God of disorder” – creation as ordering in selected
New Testament and deuterocanonical, extracanonical texts**

The doctrine of creation in Christian theology has traditionally been viewed from the perspective of creation ex nihilo. However, both the Old and New Testaments refine this understanding by presenting creation as God’s ordering work. This study explores this theme through selected New Testament texts, with particular attention to their connections with deuterocanonical and extracanonical texts. Selections from the following

New Testament texts are included in the examination: Romans 1, 1Corinthians 12–15, and Colossians 1. These texts are analyzed in the light of passages from the Book of Wisdom, and related works of Philo of Alexandria from the extracanonical sources are considered.

27. NICKLAS, Tobias [Regensburg (D)]

**Akeresztény apokrifok hatása az újszövetségi egzegézisre /
Die Bedeutung von christlichen Apokryphen für die Exegese
des Neuen Testaments**

Ich werde mich in diesem Vortrag mit der grundsätzlichen Frage auseinandersetzen, warum Apokryphen für die Exegese des Neuen Testaments von Bedeutung sind: Dabei werde ich folgende Punkte ansprechen: Apokryphen und Rezeptionsgeschichte des Neuen Testaments / Apokryphen und Gattungsgeschichte / Apokryphen und unser Verständnis des Kanons (der offene Kanon / der dialogische Kanon). Zudem interessiert mich die Frage, inwiefern eine Exegese, die sensibel ist für die Arbeit mit Apokryphen, auch innerhalb der Theologie eine neue Rolle einnehmen kann.

28. PAPP György [Kolozsvár (RO)]

**Újragondolt teremtés: Alternatív látomások
a hellén-zsidó apokrifok teremtéstörténeteiben /
Creation Reimagined: Alternative Visions of Creation
in Hellenistic Jewish Apocrypha /
Schöpfung anders erzählt: Alternative Schöpfungsvorstellungen
in hellenistisch-jüdischen Apokryphen**

The Hellenistic Jewish apocrypha preserve a number of reworkings and/or references to the creation story that depart in striking ways from the biblical account in Genesis. Rather than mere retellings, these alternative narratives reflect complex theological, philosophical, and cultural negotiations in response to the intellectual environment of the Greco-Roman world. Whether through cosmological speculation, angelological expansion, or anthropological pessimism, these texts reimagine creation in ways that shed light on the anxieties and aspirations of their authors

and audiences. By examining these reconfigurations, we gain insight into how Second Temple Judaism positioned itself between inherited tradition and contemporary thought, and how creation became a site of reinterpretation in the search for meaning, identity, and divine justice.

Die hellenistisch-jüdischen Apokryphen bewahren eine Reihe von Umarbeitungen und sowohl direkten Hinweisen als auch literarischen Anspielungen auf die biblische Schöpfungserzählung, die in auffälliger Weise vom biblischen Bericht in Genesis abweichen. Diese alternativen Narrative sind keine bloßen Nacherzählungen, sondern spiegeln komplexe theologische, philosophische und kulturelle Auseinandersetzungen mit dem geistigen Umfeld der griechisch-römischen Welt wider. Ob durch kosmologische Spekulation, engeltheologische Erweiterung oder anthropologischen Pessimismus – die Texte entwerfen neue Deutungen der Schöpfung, die Aufschluss über die Ängste und Hoffnungen ihrer Verfasser und Rezipienten geben. Die Analyse dieser Neuformulierungen eröffnet einen tieferen Einblick darin, wie sich das Judentum der Zweiten Tempelzeit zwischen überlieferter Tradition und zeitgenössischem Denken positionierte und wie die Schöpfung zu einem zentralen Ort der Sinnsuche, Identitätsbildung und Auseinandersetzung mit göttlicher Gerechtigkeit wurde.

29. RIOSA, Blažka – Mario CIFRAK [Zágráb (HR)]

Hénok könyve a Júdás levélben /

The Book of Enoch in Jude's Epistle

To this day, it remains an open question how much influence the *Book of Enoch* had on the Epistle of Jude. The greatest challenge to overcome is the fact the Epistle of Jude was placed in the canon while the *Book of Enoch* was declared an Apocrypha. The questions are, why would the author of Jude use the Apocrypha, and did he consider it inspired? Most scholars agree that the author of the Epistle of Jude relates to Enoch (oral tradition or written) at least in verses 14 and 15. But some scholars believe that his influence might have been even greater. This article will present the opinion of the use of the Book of Enoch in Jude's Epistle by various theologians.

30. SCHIMANOWSKI, Gottfried [Tübingen (D)]

**Az úgynevezett etióp Hénok képe mint a újszövetségi krisztológia
kezdetének hétére /**

**Die sog. Bilderreden des äth. Henoch als Hintergrund
für die Anfänge der ntl. Christologie**

In der äthiopisch-orthodoxen Tewahedo Kirche werden 81 Schriften zum christlichen Kanon gezählt; darunter u.a. die Henochtradition (= 1 Henoch). Man kann auf einer solchen Grundlage darum mit Recht für diesen Teil des Christentums behaupten: „Ohne das Henochbuch kannst Du nicht Christ oder Jude sein“ (Loren T. Stuckenbruck, München 2015)! Es lohnt sich offensichtlich, diese Tradition – auch wenn sie nun nur in dieser äthiopischen Sprache überliefert worden sind: Ge'ez – unter der angegebenen Perspektive auf einem Kongress „The Other Bible. The Relationship of The Apocryphal und Pseudepigraphic Writings to the Canonical Texts and their Impact on Theology and Art“ näher in Augenschein zu nehmen. Der Vortrag beschäftigt sich beispielhaft mit den so genannten Bilderreden (1 Henoch 37–71): inwieweit sie als ein möglicher Hintergrund der neutestamentlichen Christologie zu gelten haben.

31. SYROYID, Dariya [Lviv (UA)]

**A Pál és Tekla cselekedetei a szláv egyházi kéziratokban:
a fordítástól a helyi magyarázatig /**

***Acts of Paul and Thecla* in Church Slavonic Manuscripts:
from Translation to Local Interpretation**

My paper will focus on how the transmission of the text of the *Acts of Paul and Thecla* into a new language and in the context of other cultures changes the perception of the text. I plan to examine the text in the light of several issues that have been discussed in relation to the Greek APTh and see if they are still relevant in the Church Slavonic text. The research is based on 12 manuscripts, most of which were written and used in the Kyivan Metropolitanate. It means that I will try to outline this 'local interpretation' as the Kyivan cult of Saint Thecla.

32. SZABÓ Miklós [Budapest (H)]

Salamon zsoltárai: Status quo és Quo vadis? / The Psalms of Solomon: Status quo and Quo vadis?

In 2005, I translated the Psalms of Solomon, an ancient apocryphal text, into Hungarian, and it was published in 2009 (Sapientia Főiskola – L'Harmattan, Budapest, 2009). This presentation aims to provide an overview of the international scholarship on this work over the past two decades. By examining the current state of research (status quo), I will present recent interpretations and insights related to the text, as well as the research directions that emerge from these findings.

33. SZUROMI Szabolcs Anzelm O.Praem. [Budapest (H)]

A kora keresztény apokrif irodalom helye és jelentősége a kánjog forrásainak történetében a kezdetektől 1140-ig / The place and importance of early Christian apocryphal literature in the history of canon law sources, from the beginning to 1140.

It is well known that the earliest ecclesiastical sources – after the old and new testamental sources – are the early Christian pseudo-Apostolic writings, dating from the 2nd to 4th centuries. At the same time, since the biblical canon had not yet been defined in detail, the apocryphal writings of the Old and New Testaments were also used as sources for the composition of the content of the canonical disciplinary material. As regards the pseudo-Apostolic works, it is important to make it clear that they were not written with the intention of falsifying the doctrine, life and discipline of the Church, but were composed with the firm conviction that the doctrine and disciplinary norms they contain – which essentially determine the daily life of the ecclesial community – were in fact of apostolic and divine origin. Apostolic authority, because it was based on the authority given by Jesus Christ, became one of the most important principles of reference in the early Church, and the writings on ecclesiastical discipline tended to relate their comprehensive norms primarily to this Apostolic authority in the early centuries of the Church. This was indicated by the term ‘Apostolic’ in the designation of the authors of the

works. If we look at the early medieval legislation – papal, conciliar, local – we can see the strong influence of these early pseudo-sources, which gave them the adequate level of ecclesiastical authority. The major Western canonical collections of the Early and High Middle Ages, including the *Decretum Gratiani* (1140), directly or indirectly adopted early Christian apocryphal and pseudo literature as part of the traditional ecclesiastical canonical material.

34. TÓTH Bence [Budapest (H)]

Teológiai következtetések *Aristeas leveleinek* kapcsolati hálója alapján /

Theological Implications from the Social Network of the *Letter of Aristeas*

Aristeas levele egy „alultanulmányozott” ószövetségi pszeudonim írás annak ellenére, hogy a kereszténység számára is kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen ez a legkorábbi, a Septuaginta keletkezéséről szóló irat. Kutatásomban legeneráltam a könyv kapcsolati hálóját az abban előforduló tulajdonnevek (beleértve a kollektívumokat is) 15 szó távolságon belüli előfordulása alapján [lásd Beveridge – Shan, *Math Horizons* 23 (4) 18–22. (2016)]. A kapott eredmények (több centralitásmértéket is alkalmazva is) alátámasztják, hogy a Tóra lefordítása csak a kerettörténet, a könyv fókuszában „Isten”, a „zsidók” és „Egyiptom” áll. Ez egybevág azzal a jelenlegi tudományos állásponttal, hogy a könyv célja a LXX legitimálása volt az alexandriai zsidók körében. Ugyanakkor, mivel az eredményeim alapján a kapcsolati háló központi szereplője Isten, nem értek egyet azon véleménnyel, hogy létrehozásának fő célja a LXX „irodalmi presztízsének” bizonyítása vagy pusztán propaganda lett volna; a liturgikus, sőt talán apologetikus megfontolások is jelentősek lehetnek.

Előadásomban a fenti eredmények mellett (többek között) bemutatom még a zsidó főpap, Eleázár fontos szerepét a történetben és azon karakterét is, akinek a személyes nevét szinte mindig a titulussával helyettesíti a szöveg.

The *Letter of Aristeas* is an understudied Old Testament pseudonymus writing, though it bears much significance for Christianity as it is the

earliest one that tells origin of the Septuagint. In my current research, the book's social network based on the appearance of proper names (including collectives) within 15 words distance in the text was created [see Beveridge – Shan, *Math Horizons* 23 (4) 18–22. (2016)]. The obtained results (by using several centrality measures on the calculated network) underpin that the act of the translation of the Pentateuch is only the setting, the main focus of the book is on “God” and on the “jews” and “Egypt”. This supports the scholarly understanding that the purpose of the book was to legitimize the LXX in the contemporary Jewish community of Alexandria. However, based on the result that the central character of the social network is God, I cannot agree with the opinions that the main purpose of its composition was to prove the “literary prestige” of the LXX or only propaganda; liturgical or even apologetical reasons could also have played a significant role.

In my talk I shall (also) present my results about the important role of Eleazar, the Jewish high priest in the story and the character whose personal name is substituted almost every time with their title.

35. TÓTH József-Alpár [Kolozsvár (RO)]

„Akkor hát honnan van a hasadban ez a magzat?” (PJ 13,9).

**Mária első szüzességi próbájának közelebbi vizsgálata
a *Protoevangelium Jacobi*ban /**

“Then where did the child you’re carrying come from?” (PJ 13,9).

**A closer look of Mary’s first virginity test
in the *Proteuangelium Jacobi***

A jelen tanulmány alapfeltevése, hogy a *Protoevangelium Jacobi* megírásának apologetikus célja van: arra törekszik, hogy megvédje és alátámassza Mária szüzességét. A mű apologetikus jellege megfigyelhető abból, ahogy a PJ cáfolni törekszik több, Máriát érintő támadást: szegény családból való származását, állítólagos házasságtörését (és ebből kifolyólag Jézus törvénytelen voltát). A PJ-ban több olyan epizóddal találkozunk, amely Mária szüzességét hangsúlyozza. Ezek közül szeretném kiemelni és közelebbről megvizsgálni a 13. fejezetet, ahol a hazatérő József észreveszi Mária terhességét, és kérdőre vonja őt.

The fundamental premise of the present study is that the *Protoevangelium Jacobi* has an apologetic purpose: it seeks to defend and uphold Mary's virginity. The apologetic character of the work is apparent in the way the PJ seeks to refute several accusations against Mary: her origin from a poor family, her alleged adultery (and hence Jesus' illegitimacy). There are several episodes in the PJ which emphasise the virginity of Mary. Among these, I would like to highlight and look more closely at chapter 13, where Joseph, upon his return, notices Mary's pregnancy, and questions her.

36. WITTKOWSKY, Vadim [Berlin (D)]

Apokrif iratok bizánci és szláv kéziratokban: az Ábrahám-ciklus a kánonon belül és kívül /

**Apokryphe Schriften in byzantinischen und slawischen
Manuskripten: Der Abraham-Zyklus
innerhalb und außerhalb des Kanons**

Als Geza Vermes 1961 seinen später berühmt gewordenen Terminus „Rewritten Bible“ erfand, meinte er damit vor allem antike und mittelalterliche jüdische Legenden über den Patriarchen Abraham, in welchen Kap. 11 bis 25 des Genesisbuches verschiedene Transformationen erlebten. Im Christentum sah die Abraham-Literatur zwar etwas anders aus, in mancher Hinsicht war es jedoch ein ähnlicher Vorgang, der denselben Namen „Rewriting“ durchaus verdient. Die Entwicklung des *Abraham-Zyklus* im byzantinischen und dann insbesondere im slawischen Christentum zeigt den Weg, auf dem die Literatur dieser Art die von der Kirche anscheinend (relativ) klar gezogenen Kanongrenzen überschritt. Besonders spannend kann die Untersuchung dieser Entwicklung dann werden, wenn sie auf der Ebene einzelner Handschriften durchgeführt wird.

37. ZAMFIR Korinna [Kolozsvár (RO)]

**Kiket tanít Tekla és miről? Néhány gondolat a tanítás nemi és doktrinális szempontjairól *Pál és Tekla cselekedeteiben* /
Who Does Thecla Teach and About What? Some Reflections of the Gendered and Doctrinal Aspects of Teaching in the Acts of Paul and Thecla**

The *Acts of Paul and Thecla* is one of the early Christian texts that envisage a woman teaching. However, the textual ambiguities regarding her teaching the household of Tryphaena, carried further and amplified in Latin translations, the lack of details in her commissioning by Paul and in the concluding summary on Thecla's ministry raise the question about the envisioned audience, the gender of her disciples and the content and (doctrinal or moral) nature of her instruction. This paper explores the gendered dimension of Thecla's teaching, its probable content, and implicitly the authority of her teaching, arguing against a restrictive understanding.

38. ZSENGELLÉR József [Budapest (H)]

**A túlélésért folytatott médiakampány:
a *Makkabeusok 2. könyve* és *Báruk* /
Media Campaign for Survival: *2Maccabees* and *Baruch***

Although both *2 Maccabees* and *Baruch* draw on the historical background of a catastrophic period in Israel, neither *2 Maccabees* nor *Baruch* is intended to be a historical reconstruction or account. Both books begin with an introduction that speaks directly to the readers. The propagandistic nature and background of these introductions will be explored in this presentation. It will be pointed out that in creating these texts the authors used the genre of the letter as a contemporary medium of propaganda.